

Давидюк Р. П., к.і.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет)

«ВОЛИНСЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ» ГЕНРИКА ЮЗЕВСЬКОГО ЯК СПРОБА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ

У міжвоєнний період суспільне життя Польщі характеризувалося не лише політичною боротьбою і міжнаціональним протистоянням, але й спробами налагодження польсько-української співпраці та пошуками діалогу національних еліт. У 20-30-х рр. ХХ ст. чимало науковців, письменників, митців здійснювали ініціативні практичні кроки у даному напрямку. З польського боку з числа виразних прихильників співпраці належали Л. Василевський, Т. Голувка, В. Бончковський, С. Лось, С. Стемповський. Серед українців – Б. Лепкий, С. Твердохліб, О. Лотоцький, С. Томашівський, Є. Маланюк [1, с. 611–612].

Шанси на польсько-українське порозуміння на території Західної Волині пов'язувалися з «волинським експериментом» Генрика Юзевського, який 30 червня 1928 р. отримав призначення воєводи у м. Луцьк. В урядовій ієрархії Волинського воєводства чільне місце зайняли поляки, пов'язані із Наддніпрянською Україною, яких об'єднувало спільне бачення способів розв'язання українського питання в Польщі. Серед них віце-воєводи Юзеф Шлечинський, Миколай Годлевський, кооперативний діяч Йоаким Волошиновський, редактор «Przeglądu Wołyńskiego» Тадеуш Загурський. На протривагу більшості польських урядовців як центральної, так і регіональної ланки, вони вважали українців окремим народом, засвідчували їхнє право на власну мову та культуру.

Генрик Юзевський був яскравим представником пілсудчиківського табору та одночасно палким прихильником польсько-українського союзу. За рекомендацією Ю. Пілсудського він був віце-міністром внутрішніх справ в уряді УНР [2, с. 125]. «Був поляком – довіреною особою Польщі, і був поляком – українським віце-міністром, довіреною особою України, – писав він у спогадах. – І тут, і там був собою, став об'єднувачем двох народів, які довірливо дивились один одному у вічі» [3]. Своєрідною ідеологічною основою «волинського експерименту» стала Варшавська угода 1920 р., яка у міжвоєнний період відповідала доктрині польського прометеїзму.

Однак, після підписання Ризького мирного договору (коли тональність польсько-українських взаємин визначалася перемогою лінії ендеків на чолі з Романом Дмовського над федералістськими планами Ю. Пілсудського), Генрик Юзевський відійшов від активного політичного життя та переїхав на Волинь, де у Бутині під Вишневецем, що на Кременеччині, отримав військову посаду. Лише після травневого перевороту 1926 р. знову повернувся до політичного життя, зайнявши посаду міністра внутрішніх справ в уряді Казимира Бартеля, якого вважали лібералом у так званій «групі полковників». На засіданні цього уряду 18 серпня 1926 р., яке

цілком посвячувалося національним питанням, було проголошено політику державної асиміляції непольського населення [4].

З боку українців основу формування лояльного до польської влади політичного табору склали прихильники С. Петлюри. Уенерівська еміграція в Польщі підтримувала як Ю. Пілсудського, так і Г. Юзевського з його дітищем – «волинським експериментом». Воевода писав: «Те, що відбулося було не лише волею волинського воєводи. Якщо воєвода і виявляв якусь ініціативу, то узгоджував її з волинським українським життям і польсько–українськими домовленостями Петлюри, з людьми отамана» [3; 5, с. 194]. Діячі УНР, що осіли на Волині, включилися у роботу по реалізації «волинської політики». Вони брали активну участь у виборах, входили до складу Безпартійного Блоку співпраці з урядом (BBWR), працювали у лояльних до влади організаціях, як–то «Рідні хати», «Просвітянські хати», «Народні хори» [6, арк. 107], Товаристві прихильників православної освіти і охорони традицій православної віри імені Петра Могили [7, с. 2], стали ініціаторами утворення регіональної політичної партії – Волинського українського об'єднання (ВУО) [8, арк. 5]. Одночасно з утворенням українських проурядових установ, Г. Юзевський усіляко сприяв діяльності мішаних за своїм національним складом, українсько–польським громадським організаціям, зокрема Волинському союзу сільської молоді, Товариству сільськогосподарських організацій і гуртків та інших.

Суть «волинської програми», з якою 20 серпня 1928 р. Г. Юзевський виступив у Луцьку на з'їзді послів і сенаторів Безпартійного блоку співпраці з урядом, полягала у намаганні створити у Волинському воєводстві анклав українсько–польського співжиття, коли «в українців не мало виникнути бажання відійти від Польщі навіть після створення самостійної України над Дніпром» [9, с. 170].

Планувалося поширити такої політики на східні воєводства, зокрема поліське, новогрудське, віленське, про що йшла мова на з'їзді воєвод цих територій на початку грудня 1929 р. в Луцьку [4, с. 140-154]. Разом з тим, воєвода активно наголошував на потребі розвитку лояльного до Польської держави українського культурного, суспільного, політичного життя і всілякого поборення будь-яких антидержавних рухів.

Газета «Діло» слушно зауважувала: «Польська сторона бажає створити на Волині окремий регіональний тип волинянина, якому дозволяється у себе дома говорити по-українськи, але який в душі і назвні має бути стовідсотковим польським державником. Провідником цього офіційного польського курсу на Волині був воєвода Г. Юзевський» [10, с. 2].

«Волинський експеримент» торкався усіх сторін життя воєводства. За десятиліття адміністрування Юзевського зросла кількість дітей, охоплених початковою освітою, кількість початкових шкіл збільшилася з 1185 у 1928 р. до 1934 у 1938 р., тобто було збудовано 749 нових шкіл [11, с. 95]. Однак до

українського шкільництва воєвода ставився упереджено: віддавав перевагу польським школам з обов'язковим предметом української мови, а відсоток початкових українських шкіл на Волині впродовж десяти років залишався незмінним – 0,4 відсотка, що складало 8 початкових шкіл [12, с. 26-27].

У сфері культурно–мистецького життя Волині серед ініціатив Г. Юзевського варто згадати створення у 1929 р. краєзнавчого музею в Луцьку, Волинського наукового товариства. За підтримки воєводської адміністрації діяв Український театр в Луцьку, заснований колишнім артистом Київського державного театру, уенерівцем Миколою Певним. Намагаючись обмежити вплив Москви на православне населення краю та розуміючи який вплив мала на українське населення релігія, він вимагав дерусифікації православної церкви.

Як поляк і державний чиновник, Генрик Юзевський завжди діяв в інтересах Польської держави. Все що він робив мало служити вихованню лояльних громадян Польщі. Його політика толерантності щодо українців і розвитку української культури мал., насамперед, гарантувати спокій на кордонах Другої Речі Посполитої, а також становити протидію до політики «коренізації» в УСРР [13].

Г. Юзевський вважав необхідною боротьбу з праворадикальними силами, насамперед ОУН. Натомість ОУН розпочала підготовку до замаху на життя воєводи (виявився невдалим). У комунікаті ОУН зазначалося: «Діяльність українських послів «ББ» є шкідливою, а діяльність посла Певного (лідер ВУО – Р.П.) переходить всі допустимі рамки угодовства і усунення цього запеклого ворога українського народу – є необхідністю» [14, с. 49].

Політична концепція волинського воєводи знаходила чимало критиків в українському та польському політичному таборі. Ендеки звинувачували Г. Юзевського у «полякожерстві», знищенні польських інституцій. Плани Генрика Юзевського неприязно зустрічали польські військові, римо-католицький клір (єпископ Луцької римо-католицької єпархії А. Шельонжек, ксьондз Ф. Шнарбаховський, голова Союзу великих землевласників Волині Т. Двораковський, військовий осадник М. Янушайтіс, С. Красіцький), які вважали Волинь польською територією [15].

З відкритим протестом проти «волинської політики» виступила група військових осадників на чолі з генералом у відставці Маріаном Янушайтісом, який мав землі в Кременецькому повіті. Повітовий з'їзд військових осадників у Вишневці Кременецького повіту у 1935 р. прийняв резолюцію, де вимагав від адміністрації припинення політики «українізації» і зміцнення польської присутності на Волині [16, арк. 5].

Ситуація погіршилася після смерті маршала Ю. Пілсудського. У польській національній політиці відбувся поворот вправо, а Г. Юзевський втратив попередню опору та підтримку. Було розпущено Безпартійний блок співпраці з урядом і утворено Табір національного єднання,

представники якого зазначали, що «держава має всіляко поборювати сепаратистські настрої національних меншин» [17, с. 114].

Зрештою, у квітні 1938 р. волинського воєводу Г. Юзевського перевели на посаду воєводи у м. Лодзь, а на Волинь прислали останнього воєводу Олександра Гауке-Новака, з ініціативи якого у лютому 1939 р. була затверджена нова «Політична програма державної політики на Волині» У новоприйнятому документі рекомендувалося замість терміну «українець» вживати «русин», «волиняк», «поліщук», «тугейший», усіляко зміцнювати польську присутність у регіоні [18, арк. 1-18]. Отже, «волинський експеримент» було згорнуто, все активніше поширювалися гасла «зміцнення польськості на кресах» [19, с. 136].

Таким чином, «волинська програма» Генрика Юзевського була спробою започаткувати на Волині польсько-українське порозуміння. Проте, після смерті маршала Ю. Пілсудського у національній політиці «санації» відбувся поворот вправо, ліберальні проекти врегулювання міжнаціональних відносин поступово втрачали сенс, ідеї польсько-українського порозуміння нівелювалися, «волинський експеримент» переживав глибоку кризу та завершився поразкою.

1. Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття / Редакційна колегія В. А. Смолій, Ю. А. Левенєць та ін. – Київ: Парламентське видавництво, 2007. – 1027 с. 2. <http://www.ukraine-poland.com/u/publicystyka/publicystyka.php?id=3861>
3. Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów. Cz. 1: Lata 1917–1939. Tom VI / Pod redakcją S. Stępnia. – Przemyśl, 2012. –381 s. 4. Madajczyk Cz. Materiały w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym / Cz. Madajczyk // Dzieje Najnowsze. – 1972. – Z. 3. – S. 140– 160. 5. Генрик Юзевський. Замість щоденника. // «Роде наш красний...» Волинь у долях краян і людських документах. – Т. 2 – Луцьк: Видавництво Волинського держуніверситету «Вежа», 1996. – 342 с.
6. Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.), ф. 198, оп. 1, спр. 5. 7. Українська Нива. – 1931. – 15 липня. – Ч. 22–23 (294–295). 8. Держархів Волинської обл., ф. 198, оп. 1, спр. 7. 9. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. T. 1 / M. Siwicki – Warszawa, 1992. –318 s. 10. Діло. – 1937. – 25 серпня. – № 186. 11. Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939. / S. Mauersberg – Wrocław, 1968. – 230 s. 12. Statystyka zkolnicztwa, 1937/1938. – Warszawa, 1939. 13. Грицак Я. Про шпигунські ігри і політичну модернізацію Східної Європи // <http://www.zgroup.com.ua/article.php.articleid=1398>.
14. Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo spraw Wewnętrznych (AAN, MSW), sygn. 1040. 16. http://www.nslowo.free.ngo.pl/vydavnicha_vitryna/emihrantska_dola.htm.
17. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9, спр. 2918. 15. Kęsik J. Zaufany Komendant: Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego: 1892–1981. / J. Kęsik – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. – 206 s. 18. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9–а, спр. 4671. 19. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Ч. 2 / І. Власовський – Нью-Йорк, 1975. – 384 с.